

ДЕНЬ ПЕРШИЙ

Субота, 10 червня літа Божого 1654-го

Козацьке сотенне місто Рашків на Дністрі.

Урочиста зустріч патріарха. Повнолюддя.

Набожність козаків. Висока освіченість.

Врода маленьких хлопчиків, їхній гармонійний спів.

Сироти і вдови. Підступність ляхів.

Відстань від Рашкова до Путивля.

Наступного дня вранці, в суботу, 10 червня (1654 р.), ми підїхали до берега великої ріки Дністра, яка розмежовує країну молдовську з країною козаків. Ми переправилися через ріку на суднах (радше всього, поромом, що його, як і в Могилеві-Подільському, утримував магістрат. — М. Р.). Наш владика патріарх одягнув мантію й тримав у правиці хрест, бо в країнах козацькій та московській існує звичай, за яким благословляти можна не інакше як тільки з хрестом. У лівій руці він тримав срібну патерицю.

Напередодні, як це узвичаєно, наш владика патріарх листовно сповістив про наш приїзд. Зійшовши на берег, ми підняли дерев'яного позолоченого хреста, замовленого нами в Молдові, на високій червоній тичині; його ніс один з панотців, як то заведено в країні козаків, де тільки перед патріархом носять хрести на тичині. Назустріч йому вийшли тисячі люду, сила-силенна (нехай Бог благословить і примножить їх!). То були мешканці міста, назва якого Рашків. Це дуже велике місто, засноване на березі згаданої ріки, воно має дерев'яну фортецю й дерев'яний замок з гарматами.

ПРИМІТКА ПЕРЕКЛАДАЧА. Найсумлінніший з дослідників історії Поділля, Юхим Сіцінський, зазначає, що Рашків — дуже давнє поселення, як, зрештою, і всі інші придністровські міста, від Могилева-Подільського до Дубосар.

На початку XV століття великий князь Литовський Вітовт збудував тут фортецю Каравул, що мала охороняти південні кордони його князівства, а Рашків був немовби присілком. 1617 року, за угодою з турками, поляки, що володіли Поділлям, спалили фортецю, як і деякі інші, до прикладу в Бершаді, про що знайдемо згадку, зокрема, й у творах Івана Франка, не кажучи вже про народні пісні. Близько 1646 року фортецю відбудували. Коли ж Богдан Хмельницький підняв усю Україну на Визвольну війну, Рашків став сотенним містом Брацлавського полку, найбільшого у козацькому війську, бо мав двадцять одну сотню; перед легендарним Данилом Нечаєм полковником був Якуша.

За переказами, в одній із семи рашківських церков Тиміш Хмельниченко, старший гетьманів син, вінчався з домною (пані) Розандою, донькою-красунею молдовського господаря Василя Лупула, албанця за походженням, одного з найбагатших володарів Європи. Коли ж Тиміш загинув у Сучаві, у цій же церкві відспівували його тіло, зустрінете гетьманом з козаками у жванці на Дністрі, як це бачимо на полотні живописця Осипа Куриласа, а потім гетьман Хмельницький віддав Рашків Тимошевій удові домні Розанді. Досі живе легенда про те, що з рясних сліз, пролитих по Тимошеві, утворилося невичерпне джерело — Розандина криниця. Коли підросли Тимошеві сини-близнюки, вірна Розанда подалася в монастир.

За часів Руїни, що настала по Богдановій смерті, Рашків руйнували правобережний гетьман Петро Дорошенко (1665 р.), польський король Ян Собеський (1671 р.), турецький войовник Ібрагім-паша (1675 р.). У царській імперії Рашків, як і моє рідне село Чоботарка-Заболотне, належав до Ольгопільського повіту Подільської губернії. Перед Другою світовою війною «батько Сталін» утворив на прадавній козацькій землі так звану Молдавську Автономну Республіку у складі УРСР, аби мати плацдарм для загарбання Молдови. Після розпаду СРСР тут проголошено Придністровську Молдавську Республіку, не визнану світовою спільнотою. Росія має у Придністров'ї стратегічні інтереси, досі не вивівши звідти свою 14-ту армію, якою командував свого часу знакомитий генерал Лебедь. Офіційно у Придністровській Молдавській Республіці запроваджено

три державні мови — російську, молдавську, українську. Та на весь Кам'янський район, до складу якого входить Рашків, на сьогодні діє лише два класи з українською мовою викладання!..

Серед тих, хто зустрічав нас, були, по-перше, сім панотців у фелонях (верхній одяг священників, ризи. — *М. Р.*), з хрестами, бо у місті сім церков, затим — диякони з багатьма корогвами й свічками, потім — сотник, тобто комендант фортеці й міста, військовий отаман, козацтво й півчі, які, немовби з єдиних уст, співали приємними голосами стихирі (похвальні тропарі, тобто вірші. — *М. Р.*). Усі попадали ниць перед патріархом і укліяли навколішки доти, поки не увели його до церкви. У домівках нікого не залишилося, навіть малих дітей — усі повиходили зустрічати нашого владика патріарха.

А поселили нас у господі одного знатного козака.

Напередодні четвертої неділі по П'ятдесятниці (п'ятдесятний день Воскресіння Ісуса Христа, коли Святий Дух у вигляді язиків огнених зійшов на святих апостолів. — *М. Р.*) ми відстояли в них повечірню, уранці — надранню, а потому — обідню, яка тривала до полудня. Отут уперше настав для нас час потрудитися у поті лиця, бо в усіх козацьких церквах до землі московитів нема на чому сидіти, навіть для архиереїв (архиерей — первосвященик, у православної церкві особа, що належить до вищих священнослужителів. — *М. Р.*). Уяви собі, читачу: вони стоять од початку до кінця служби незворушно, немов камінні, безупинно доземно кланяються й усі гуртом, ніби з єдиних уст, співають молитви, і найдивовижніше, що в усьому цьому беруть участь і маленькі діти. О Боже, Боже! Як довго тривають у них молитви, співи й сама літургія!.. (Послідовна служба Божа, під час якої учиняється таїна евхаристії, тобто причастя; нема нічого дивного в тому, що чужоземних мандрівників просто-таки вражала ревнонабожність наших предків; козаки, як сказано в «Історії

русів», вважали, що у світі нема нічого важливішого понад батьківську, себто православну, віру, Божественну єдину в людстві; посилалися на апостола Павла, наймудрішого з мудрих, який сказав наприкінці віку свого, що течію життя скінчив і віри дотримав, та подякував Богові за те як найревніше; а якщо такий великий муж і ревнитель Бога та угодник Його, підкріплюваний завжди благодаттю згори, коли уже він дякує Богові за дотримання віри у Нього, то нам, грішникам суцим, чи не треба з усієї сили дбати про дотримання своєї батьківської віри, якою живемо, рухаємось і єсьми. — *М. Р.*).

Та ніщо так не дивувало нас, як врода маленьких хлопчиків і їхній спів, що линув із самого серця, у гармонії зі старшими. Справді, спів козаків утішає душу й відганяє журботу, бо він приємний, іде від усього серця й неначе з єдиних уст. Вони дуже люблять співати за нотами ніжні й солодкі мелодії. Починаючи з Рашкова й по всій землі русів, тобто козаків, ми помітили пречудову рису що збудила у нас подив, — усі вони, за винятком небагатьох, навіть більшина їхніх дружин і доньок, уміють читати і знають порядок церковних служб та церковні піснеспіви; крім того, панотці не залишають сиріт напризволяще, аби ті невігласами вешталися вулицями, навчають грамоти.

Як ми завважили, у цій країні, тобто у козаків, безліч удів та сиріт, бо відколи появилася гетьман Хміль, і досі не припинялися страшні війни. Упродовж усього року, вечорами, як зайде сонце, ці сироти ходять попід хати, просячи милостиню, співаючи хором гімни Пресвятій Діві, й так пречудово, що той спів полонить душу навіть на великій відстані. За свій спів вони отримують з кожної хати милостиню грішми, хлібом, іншим харчем або чимсь таким, що придатне для прожиття, поки не закінчать навчання. Ось чому більшина з них письменна. Число освічених особливо зросло, відколи появилася Хміль (дай, Боже, йому довго жити!), котрий звільнив ці краї й визволив ці мільйони